

OILAVIY MUHITINING BOLALAR SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHI VA KASB TANLASHIGA TA'SIRI

Kazakbaeva Gulziba Allamuratovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi

Xo'jayli tumani 12-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila muhitining bolaning shaxs sifatida shakllanishi, dunyoqarashi, qiziqishlari va kasbiy yo'nalishini tanlash jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri yoritilgan. Ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlari, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit, oilaviy qadriyatlar hamda farzand bilan olib boriladigan muloqotning kasb tanlash motivatsiyasini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash, ularni ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirishda oila, maktab va psixologik xizmat hamkorligining muhim jihatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, o'quvchilarning kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayonini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: oila muhiti, shaxs shakllanishi, kasb tanlash, kasbiy yo'naltirish, o'quvchi, ota-ona, tarbiya, motivatsiya, kasbiy qiziqish, qobiliyat, psixologik muhit, oilaviy qadriyatlar, kasbiy o'zini o'zi belgilash, psixologik xizmat, hamkorlik.

Kirish

Har bir insonning kelajakdagi muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi va hayotdan qoniqishi ko'p jihatdan uning qiziqishlari, qobiliyatlari hamda imkoniyatlariga mos kasbni tanlay olishiga bog'liq. Shu sababli o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida ularning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi avvalo oilada boshlanadi. Oila farzandning ilk ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, unda bola axloqiy me'yorlar, qadriyatlar, hayotiy maqsadlar va jamiyatdagi o'rniga doir dastlabki tasavvurlarni egallaydi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit, ota-onalarning farzand tarbiyasiga mas'uliyat bilan yondashuvi, mehr-muhabbat va o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi, mustaqil fikrlashi hamda kelajak rejalari shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, oiladagi nizolar, e'tiborsizlik yoki noto'g'ri tarbiyaviy yondashuvlar bolaning ruhiy rivojlanishi va kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayoniga salbiy ta'sir etishi mumkin. Kasb tanlash jarayonida ota-onalarning o'zni alohida ahamiyatga ega. Ular farzandning qiziqishlari va qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlashi, uning mustaqil tanlov qilish huquqini hurmat qilishi hamda kasblar olami haqida to'g'ri ma'lumot berishi zarur. Ota-onalarning

kasbga bo'lgan munosabati, mehnatsevarligi va hayotiy tajribasi farzand uchun muhim namuna vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, kasb tanlashda faqat ota-onaning xohish-istaklariga tayanish emas, balki bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini ham hisobga olish muhimdir. Mazkur maqolaning maqsadi oila muhitining bolaning shaxs sifatida shakllanishi hamda kasb tanlash jarayoniga ta'sirini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda oila, maktab va psixologik xizmat hamkorligining ahamiyatini yoritish hamda ushbu yo'nalishdagi samarali yondashuvlarni ko'rsatish ko'zda tutilgan. Natijada o'quvchilarning kasbiy o'zini o'zi belgilashiga ko'maklashuvchi omillarni aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi.

Asosiy qism

Ota-onalar farzandning qiziqishlari, qobiliyatlari va individual xususiyatlarini kuzatib borish orqali unga mos kasbiy yo'nalishni aniqlashda yordam berishlari mumkin. Farzandning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish, uning qiziqishlariga e'tibor qaratish va kasblar haqidagi bilimlarini kengaytirish kasb tanlash motivatsiyasining shakllanishiga xizmat qiladi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi murakkab va uzluksiz jarayon bo'lib, unda biologik, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro uyg'unlashadi. Ushbu jarayonda oila eng muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi. Chunki bola dunyoga kelgan ilk kunlaridan boshlab oila a'zolari bilan muloqotda bo'ladi, ularning xulq-atvori, qadriyatlari va hayot tarzini kuzatadi hamda asta-sekin o'zlashtiradi. Shuning uchun oiladagi muhit bolaning xarakteri, dunyoqarashi, o'ziga bo'lgan munosabati va kelajakdagi hayotiy maqsadlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oilada hukm suradigan sog'lom psixologik muhit bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Ota-onaning mehribonligi, qo'llab-quvvatlashi va farzand fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lishi bolada o'ziga ishonch, mas'uliyat va mustaqillik kabi muhim sifatlarni rivojlantiradi. Bunday muhitda voyaga yetayotgan o'quvchilar o'z qobiliyatlarini erkin namoyon etadi, yangi bilimlarni egallashga intiladi va kelajagi haqida mustaqil fikr yuritishga odatlanadi. Aksincha, oiladagi doimiy nizolar, zo'riqishlar, befarqlik yoki haddan tashqari nazorat bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir etib, uning shaxsiy rivojlanishi va kasbiy yo'nalishini aniqlashida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonning muvaffaqiyatli kechishi ko'p jihatdan oiladagi tarbiya va ota-onalarning munosabatiga bog'liq.

Bugungi kunda kasblar olamining kengayib borayotgani va mehnat bozoridagi talablarning o'zgarishi o'quvchilardan puxta tayyorgarlikni talab etmoqda. Shu sababli ota-onalar zamonaviy kasblar, yangi texnologiyalar va mehnat bozoridagi ehtiyojlar haqida ma'lumotga ega bo'lishlari hamda bu borada farzandlariga to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatishlari muhimdir. Biroq kasb tanlashda ota-onalarning o'z istaklarini farzandga

majburan singdirishi salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarda o'quvchi tanlagan kasbidan qoniqmasligi, o'qishga bo'lgan qiziqishining pasayishi yoki kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatsizlikka uchrashi ehtimoli ortadi. Kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayonida bolaning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Har bir bolaning individual imkoniyatlari turlicha bo'lib, ayrimlari texnik fanlarga, boshqalari gumanitar, san'at yoki sport yo'nalishlariga ko'proq qiziqadi. Ota-onalar va pedagoglar ushbu xususiyatlarni o'z vaqtida aniqlab, ularni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoit yaratishlari lozim. Turli to'garaklar, tanlovlar, amaliy mashg'ulotlar va kasbiy uchrashuvlar o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini sinab ko'rishlariga hamda kelajakdagi kasbiy yo'nalishlarini aniqlashlariga yordam beradi. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda maktab va psixologik xizmatning ham o'rni katta. Maktab psixologlari o'quvchilarning qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlarini o'rganish orqali ularga individual tavsiyalar beradilar. Psixologik diagnostika, kasbiy maslahatlar, treninglar va davra suhbatlari o'quvchilarning kasb tanlash bo'yicha bilim va tasavvurlarini boyitadi. Bu jarayonda oila, maktab va psixologik xizmatning o'zaro hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Hamkorlik natijasida o'quvchining shaxsiy imkoniyatlari to'g'ri baholanadi va uning kasbiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi. Shuningdek, oilada mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirish ham kasb tanlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Farzandlarni mehnatsevarlik, mas'uliyat, intizom va tashabbuskorlik ruhida tarbiyalash ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga mustahkam zamin yaratadi. Ota-onalarning o'z mehnatiga mas'uliyat bilan yondashishi va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishi farzandlar uchun samarali namuna bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oila bolaning shaxs sifatida shakllanishi va kelajakdagi kasbiy yo'nalishini belgilashda muhim o'rin tutadigan ijtimoiy muhit hisoblanadi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit, o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan munosabatlar, ota-onalarning farzand tarbiyasiga mas'uliyat bilan yondashuvi bolada ijobiy shaxsiy sifatlar, mustaqil fikrlash, o'ziga ishonch va mas'uliyat hissining rivojlanishiga xizmat qiladi. Aynan shu omillar o'quvchining kasbiy qiziqishlari va hayotiy maqsadlarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Kasb tanlash jarayonida ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi, farzandning qobiliyat va qiziqishlarini to'g'ri baholashi hamda uning mustaqil tanloviga hurmat bilan yondashishi muvaffaqiyatli kasbiy o'zini o'zi belgilashning asosiy shartlaridan biridir. Ota-onalar tomonidan kasb tanlashga majburiy yondashuv emas, balki maslahat va yo'l-yo'riq berish tamoyiliga amal qilinishi o'quvchining kelajakdagi kasbiy faoliyatidan qoniqish hosil qilishiga yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda oila, maktab va psixologik xizmatning uzviy hamkorligi alohida ahamiyatga ega.

Ushbu hamkorlik orqali o'quvchilarning qiziqishlari, moyilliklari va imkoniyatlari aniqlanib, ularga mos kasbiy yo'nalishlarni tavsiya etish imkoniyati yaratiladi. Natijada yoshlarning ongli ravishda kasb tanlashi, o'z salohiyatini to'liq namoyon etishi va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadigan yetuk mutaxassislar bo'lib voyaga yetishi ta'minlanadi. Demak, oiladagi ijobiy muhit va samarali tarbiya bolaning barkamol shaxs bo'lib shakllanishi hamda kelajak kasbini ongli ravishda tanlashining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois ota-onalar, pedagoglar va psixologlar o'rtasidagi hamkorlikni yanada kuchaytirish, kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tizimli ravishda tashkil etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimova V.M. **Pedagogik psixologiya.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018..
2. G'oziev E.G'. **Yosh davrlari psixologiyasi.** – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2017.
4. Muslimov N.A. **Ta'lim jarayonida shaxs rivoji.** – Toshkent: Innovatsiya, 2019. *Ta'lim va rivojlanish*, 3(1), 33-40.
5. Vygotskiy L.S. **Tafakkur va nutq.** – Moskva: Pedagogika, 2016.
6. Shamsiev, B. (2022). Psixologik maslahat va treninglar maktabda. *Pedagogik amaliyot*, 5(3), 22-29.
7. Abduraxmonov F.X. **Ta'limda psixologik xizmat.** – Toshkent: Fan, 2021
8. Internet ma'lumotlari